

„Hétköznapi csodák”, megkísértések és összefüggéseik

A szentek életrajzaiban és a róluk szóló legendákban gyakran olvasható, hogy a látomások, csodás események mellett különféle megpróbáltatásokban, kísértésekben volt részük.¹ A 20. század két nagyhatású szentjének, Pió atyának és Kalkuttai Teréz anyának a naplójában például, több ízben szó esik arról, hogy lelki életük szerves részét képezte a sátáni megkísértés és kínzás, a „sötétség” (értsd: hitetlenség, „istenhiány”) nyomasztó érzése stb.² A csoda és a megkísértés tehát nem egymást kizáró jelenségek. Mi több, a keresztény ördöghit és az ördöggépzetek formálódására a nem zsidó-keresztény démonikus lények és képzetek mellett,³ éppen a középkori misztikus szentek látomásai, extázisai gyakoroltak jelentős hatást.⁴

A csodák, próbatételek, megkísértések bár egymástól különböző jelenségek s így elbeszélésük más-más narratív műfajban (csodatörténet, kísértettörténet, megkísértés történet stb.) ölt alakot, vallásantropológiai szempontból sok szállal kapcsolódnak egymáshoz, sőt, sok esetben, minthogy egyik jelenség kiváltó oka vagy következménye is lehet a másiknak, végeredményben egy összetett folyamat részegységeit alkothatják, ami a fenti műfajokat átlépő, azokat ötvöző narratívák keletkezését eredményezi.

2015 nyarán, egy moldvai magyar, római katolikus vallású faluközösségben folytatott terepmunkám alkalmával az alábbi esetnek voltam a résztvevő megfigyelője. Kora reggeli órában harangszó hallatszott a faluban, az emberek az utcára vonultak, egymástól érdeklődtek a felől, hogy mi (lehet) a harangkongatás oka. Pillanatok alatt elterjedt a hír, hogy tudniillik, tűzvész van, a tűz egy családi házban keletkezett. Az utcák megteltek férfakkal és nőekkel, akik vödörrel és slaggal a kezükben a helyszínre igyekeztek. Az egybegyűltek a tűz terjedését viszonylag gyorsan megakadályozták, a lángokat eloltották, a nagyobb tárgyakat kimenekítették az udvarra, legvégül a családfőt is sikeresen kiemelték a lángok közül, aki a tűz keletkezését észlelve a padlásra sietett *eloltani a tűz fészket*. A 69 éves férfi súlyosan megsérült. A tragédia pillanatában azonnal értesítették a tűzoltóságot és a mentőszolgálatot. A tűzoltók órák múltán, a mentőorvosok negyven perccel az események bekövetkezése után érkeztek a helyszínre. Megjelenésük konfliktusba torkollott, lévén, hogy a tényleges/szükséges segítség helyett különféle adminisztratív feladatokra (helyzeteírás, állapotfelmérés stb.) kívánták rábírní az egyébként kétségbeesett károsultakat. A megsebesült férfi előbb a közeli, majd a megyei kórházba került. A délelőtti folyamán kiderült, hogy a tüzet rövidzárlat okozta. Napközben állandó volt az érdeklődés a sebesült férfi állapotáról, akit időközben Bukarest egyik speciális kórházába szállítottak.

¹ Köszönetet mondok Landgraf Ildikónak és Frauhammer Krisztinának, hogy elolvasták, és észrevételeikkel segítették a tanulmányban felvetett kérdések pontosabb megfogalmazását.

² Blanár 1982.; Kolodiejchuk 2008.

³ Pócs 2012: 36.

⁴ Ez az egyik oka annak, hogy a szentek között számottevő a Sátán és ördögei ellen küzdő szent. Szacsavay 2008: 433. A képzetek formálódására és sokszínűségére a keresztény ikonográfia is hatással volt. Diós 2001: 864–867.

A találkozásokon, beszélgetéseken óhatatlanul is az események értelmezése került a fókuszba; a néprajzi gyűjtések alkalmain is az okok keresése volt a beszélgetőtársakat leginkább foglalkoztató téma. Ámbár valamennyi beszélgetőtárs megborzongott a történeteken, és együttérzését fejezte ki a tragédiában érintettekkel, az elhangzott vélekedések alapján általános elgondolásnak mutatkozott az, hogy az eseménynek „természetfeletti” okai (is) vannak, bekövetkezte „várható volt”.⁵ A közösségi diskurzusban a történetekről négy értelmezési keret rajzolódott ki. Eszerint az eset a) megkísértés/isteni próbatétel, b) csapás/isteni ítélet, c) csodaesemény, illetőleg d) mindezek együttese. Utóbbi véleményt képviselte a károsult család egyik tagja is, aki néhány nappal az események után úgy fogalmazott: „*megpociltuk* [megtörtént a baj], így adta az Isten, gyűtöttünk hetven esztendeig s egy órába elvesztettünk mindent, de bár mikinket nem vesztett el [az életünk megmarad]”.⁶ A vélekedések annak függvényében változtak, hogy a vélemény megfogalmazója milyen viszonyban volt az érintettekkel, illetőleg milyen előzetes információkkal rendelkezett a családról és az eseményről. Valamennyi értelmezési keretben csodának számított a férfi megmenekülése és egészségi állapotának későbbi javulása.

A fenti eset bemutatásával arra kívántam rámutatni, hogy az, amit teológiai vagy akár folklorisztikai szakszóval próbatételnek, megkísértésnek, csodának stb. nevezünk, esemény mivoltában milyen összetett jelenség is lehet, illetve jelezni azt, hogy az ilyen jelenségekről szóló narratívák inkább vagy legfeljebb a (klasszikus) folklór-műfajok határán, a műfajok közötti átmenetiségben helyezhetők el. A következőkben ezeket a kérdéseket kívánom kibontani, egyfelől a csodák és csodatörténetek, másfelől a kísértések és megkísértés narratívák, valamint a kettőt ötvöző esetek bemutatása és elemzése révén. A vizsgálatban felhasznált, az utóbbi öt évben gyűjtött néprajzi adatok az említett moldvai közösségből származnak.

CSODA, „HÉTKÖZNAPI CSODA” – CSODATÖRTÉNET, CSODANARRATÍVA

Vallásos környezetben, így keresztény közösségekben csodás események, csodás megnyilvánulások bármikor bekövetkezhetnek, hiszen az úgynevezett „módosult tudatállapot” az egyházban és a népi vallásosságban is ismert, elfogadott, „hiteles jelenség”.⁷ Ugyanakkor a csoda fogalma a mindennapi szóhasználatban is igen elterjedt, jelentés-tartalma sokrétű, értelmezése gyakran túllép a (vallásos) hit és a(z) intézményes) vallás keretein is, ami nehezíti mind a fogalom, mind pedig a jelenség meghatározását. Szűk teológiai értelemben a csoda a természet rendjét felfüggesztő isteni beavatkozás hatására bekövetkezett történés, esemény, a természetfeletti rendkívüli megnyilatkozása,⁸

⁵ Az okok és az üggyel kapcsolatban emlegetett bűnök részletezésére nem térek ki. Noha szorosan kapcsolódik a csodához, az események isteni ítélettel kapcsolatos vonatkozásainak a bemutatására itt nincs mód.

⁶ A tanulmányban idézett adatközlők nevét etikai megfontolásból nem tüntetem fel.

⁷ Tánczos 2015: 598.

⁸ Gál 1996: 468.

isteni hierofánia, ami azonban nem hétköznapi jelenség.⁹ Olyan kulturális közegben, mint amilyen az általam vizsgált közösség is, ahol a vallásos normák az életvezetés és a társadalmi együttélés legmeghatározóbb szabályait alkotják, ahol a hit állandó kommunikációt teremt és tart fenn ember és Isten között, igen nehéz különbséget tenni a szűk értelemben vett isteni hierofánia és a mindennapokban „tapasztalt” természetfeletti megnyilvánulások között, amely jelenségeket nyelvi szinten is megkülönböztetnek egymástól (megsegítés, gondviseles, természetfeletti jel, „hétköznapi csoda”, csoda stb.). A moldvai magyar folklórból közreadott, jelentősebb hiedelemgyűjtemények nem tartalmaznak (szűk értelemben vett) csodatörténeteket. A természetfeletti kapcsolatos álmok, látomások, a látók (halottlátók) tevékenysége természetesen „csodás” jelenség, az ilyen típusú narratívák mégis különböznek a hétköznapiokban „tapasztalt” csodás történeteket megfogalmazó narratíváktól.¹⁰ A megfigyelések alapján úgy tűnik, a közösség vallásosságában a „hétköznapi csodák” egyszerre „természetes” és természetfeletti jelenségek. A csoda hétköznapi megnyilvánulása annak a hitnek, hogy Isten és a szentek segítséget nyújtanak a hozzájuk forduló embereknek. A „hétköznapi csodák” természetfeletti jellege leginkább abban rejlik, hogy üzenetet hordoz a csodát tapasztaló ember számára. A bevezetőben leírt eset például azért minősül csodának – túl azon, hogy a tűzvész emberi életet nem követelt –, mert azt jelképezi, hogy Isten (látványosan, váratlanul) beavatkozhat, beavatkozik az ember életébe.

A folklorisztikában és a vallásantropológiában a csodatörténet elsősorban a kegyhelyekhez, kegyszobrokhoz stb. kötődő csodás események narratívája, amit gyakran egyszerűen csodák, csodatörténetek,¹¹ csodanarratívák¹² elnevezéssel illetnek, s mint ilyen, szerves részét alkotja mind a miráculum-hagyománynak, mind pedig a szentkultusznak.¹³ A gyimesiek vallásosságáról szóló tanulmányában Pócs Éva a csodatörténetek köréhez a helyi folklórhagyomány bibliai alakokhoz és keresztény szentekhez kapcsolódó, csodatettekről szóló (apokrif) elbeszéléseket sorolja, amelyek a vallási hagyomány narratív, informatív, oktató rétegéhez tartoznak, és kognitív funkciót töltenek be.¹⁴ A csodatörténetek és a Biblia kapcsolata természetes, a csodatörténet, mint műfaj a Bibliához, a bibliai könyvekhez kapcsolódik, és a később kibontakozott miráculum-hagyomány alapjait képezi. Pócs Éva szerint az ilyen típusú csodák szerves következményei az említett narratív hagyománynak, azaz, a szentek legendái, a prédikációk példázatai és csodatételei, mint elő- és példaképek azt eredményezik, hogy az emberek saját életük eseményeit csodaként élik meg.¹⁵ Néhány, az utóbbi időben megjelent folklorisztikai és vallásantropológiai tanulmányban a mindennapi élet csodáiról,

⁹ Tánczos 2015: 598.

¹⁰ Lásd például: Pozsony 1997: 248–258.; Bosnyák 1980.; Halász 2005.; Jánó Ilona látomásai: Kóka 2006.

¹¹ Lásd például Györfy 2012.

¹² Például a kegyhelyek miráculumkönyveiben feljegyzett csodák elnevezése. Frauhammer 2013.

¹³ Vö. Tüskés 1993: 41–43.

¹⁴ Pócs 2008: 289.

¹⁵ Lásd például Pócs 2008: 295.

az úgynevezett „hétköznapi csodákról” is szó esik,¹⁶ ám a jelenség tematizálása, meghatározása és vizsgálata még várat magára.¹⁷

A „hétköznapi csodákról” szóló narratívák meghatározása és műfaji besorolása igen bonyolult feladat, hiszen a csodáknak, csodatörténeteknek, csodanarratíváknak sajátos, „bevett” formája, a tudomány által rendszerezett struktúrája van,¹⁸ miközben a „hétköznapi csodák” általában egyéni élmények, s noha tartalmi tekintetben hasonló jelenségek, verbális megfogalmazásuk kevésbé kötött, bár jellegzetes elemekkel, formai kerettel, vagy akár epikai jelleggel esetükben is számolhatunk.¹⁹ A mindennapokban tapasztalt, „csodának”,²⁰ „csodákat elbeszélő narratívák”-nak²¹ nevezett folklórszövegek pontosabb meghatározása, hogy ti. irodalomtörténeti és teológiai értelemben vett csodatörténetnek, folklorisztikai értelemben vett memorátnak, mondának, hiedelemmondának, életrajzi epizódnak stb. tekinthető-e, ugyancsak bonyolult feladat. Talán mindeme kérdések vizsgálatát kerülendő alkalmazzák a műfaji meghatározottságok felett álló narratíva fogalmát, miközben tény, hogy a jelenség maga olyan komplex, hogy valóban nehéz egységes fogalommal kifejezni, azonos kategóriák szerint értelmezni, rendszerezni.²² Kivételt képez a népi vallásosság kutatásban számos eredményt felmutató, az úgynevezett imameghallgatásokról szóló csodanarratívák kérdése, bár az imameghallgatás a csodatapasztalat speciális válfájának tekinthető, és a klasszikus értelemben vett csodákhoz hasonlóan, nem a hétköznapi vallásosságáról,

¹⁶ A teljesség igénye nélkül: Frauhammer 2013.; Györfy 2009.; 2012; Pócs 2008.

¹⁷ A nemzetközi szakirodalomban a kérdés a hagyományos értelemben vett csodákról (azaz a kegyhelyeknél, zarándoklatok során megésett események) szóló írásokban jelenik meg, főként történeti kutatásokban. Lásd például Sigal 1989. A népi („vernacular”), a megélt („lived”), a mindennapi („everyday”) vallásosságot kutató szerzők az egyén mindennapi életében megélt, egyénileg összeállított, „vegyes”, azaz különböző vallások egy-egy elemét ötvöző vallásosságot vizsgálják, ahol természetesen a csoda, a „hétköznapi csoda” is szerepet kap; értelmezése és funkciója egyéni szintű különbségeket mutat. Ezekben a vizsgálatokban a téma tudományos érdekességét (s ebből adódóan feladatait) meghatározza, hogy a csodaesemény tartalma, „alkotóelemei”, narratívái túl lépnek egy adott, szervezett, intézményesült vallás kultúr- és értelmezéskörén, ami végeredményben egyáltalán nem példanélküli, hiszen a vallási kultúrkörök maguk is hagyományokat ötvöznek, integrálnak (már) intézményi szinten is. Meredith McGuire egyetlen példáját megemlítve, az általa bemutatott, csodát átélő amerikai eredendően katolikus vallású személy, aki buddhista meditációkat végez és a mexikói népi vallásosság lelkes híve is; a csodaesemény oka és okozója előbbiekből adódóan itt is, ám más szempontból összetett kérdés. McGuire 2008. Lásd még kiemelten: Orsi 1997: 3–21.; illetve. Ammerman 2007.; Hall 1997.

¹⁸ Lásd például Klaniczay 2004.; Steiner et alii 1995: 11.; Tánzos 2015: 598.

¹⁹ Pócs Éva kutatásai szerint ezekben a csodatörténetekben „egy-egy hétköznapi esemény természetfelettként való értelmezése” fogalmazódik meg, és „nyers, alig sztereotipizált élettörténetek” emléke marad. Pócs 2008: 295.

²⁰ Barna 2004: 80–93.; Gagyí 2015: 645, 652.

²¹ Pócs 2008: 283.

²² Tanulságos, és a bevezetőben megfogalmazott felvetést alátámasztani látszik, hogy a legújabbban közreadott hiedelem-szöveggyűjteményekben alkalmazott rendszerezésben a csoda és az isteni ítélet egyazon szövegcsoportha nyer besorolást. Lásd például a Gagyí József gyűjtését közreadó, Dyekiss Virág rendszerezésében megjelent kiadvány. Gagyí 2015.

hanem főként a kegyhelyek vendég- és mirákulumkönyveiben feljegyzett csodákról adnak számot.²³

Vallásantropológiai szempontból a kérdés megközelíthető a keresztény vallás gondviselésről szóló tanítása irányából. Az egyházi tanítás szerint Isten tudatos, tervszerű tevékenységet folytat a világban, hogy „a teremtett világot és benne az embert az általa meghatározott természetfölötti cél felé” vezesse.²⁴ Szűkebb értelemben, és a vizsgált közösség elképzelései szerint a gondviselés egyszerűen annak hite, hogy Isten segítséget nyújt a szükséglet, bajt stb. szenvedő, benne hívő, hozzá forduló embernek. A „hétköznapi csodák” esetében voltaképpen erről a személyre irányuló „segítségnyújtásról” beszélünk, ami a szakirodalomban, mint személyes csoda²⁵ nyer megfogalmazást, s ez azt is jelenti, hogy (ez a fajta) csoda nem közösségi esemény. A „hétköznapi csoda” személyes jellegét erősíti vagy mutatja az is, hogy – ahogyan korábban szó volt róla – a magán imameghallgatások is csodáknak számítanak. Végeredményben tehát a „hétköznapi csodák” „a mindennapi élet csodái”, olyan események, ahol a szent „behatol a mindennapi életbe”,²⁶ azaz különböznek azoktól a csodáktól, ahol „az ember megy a szenthez, a szent helyre, csodát tapasztalni”.²⁷ A hétköznapiság – értelmezésem szerint – nem a csoda természetessé, hétköznapi gyakorlattá válását jelenti, hanem a hétköznapiok kisebb-nagyobb ügyeiben tapasztalt isteni segítség „megnyilvánulása”. Éppen ezért, a „hétköznapi csoda” az Isten és ember közti kapcsolat, kommunikáció egyik formájának tűnik, ez pedig felveti azt a kérdést, hogy vajon – a hétköznapi szintjén, a mindennapok vallásosságában – húzható-e bármiféle határ az isteni gondviselés, segítségnyújtás, imameghallgatás és a csoda között?

A csoda- és megkísértés történetek és narratíváik rendszerezését tovább bonyolítja, hogy az események lokális meghatározása és értelmezése változó, az idő múlásával a történések más-más vonása kerekedik felül, maguk a narratívák pedig a közösségi diskurzus szerves részévé válnak,²⁸ sőt voltaképpen közösségi „konstrukciók”,²⁹ és beszédhelyzetenként változó funkciót töltenek be. A narratívák e tulajdonsága, azaz az aktualitás általában is a monda műfaj egyik fontos vonása, ez pedig a mondat a leghétköznapibb műfajjává teszi, ami a motívumok összekapcsolódásának esetlegességében, a szerkezet változékonyságában is tükröződik. Mindez pedig azt eredményezi, hogy a mondához hasonlóan, ezekre a narratívákra is érvényes, hogy sem forma, sem terjedelem tekintetében nem állandóak,³⁰ így sajátos stílusról sem igazán beszélhetünk.³¹

²³ A teljesség igénye nélkül: Barna 2002.; Frauhammer 2010: 169–179.; 2013: 92–103.; Mohay 2015. Az imáról, imameghallgatásról lásd Lovász 2011.

²⁴ Gál 1998: 136.

²⁵ Pócs Éva a személyes csodákat a csodatörténetek önálló válfajának tekinti. Pócs 2008: 295.

²⁶ Pócs 2008: 297.

²⁷ Pócs 2008: 297.

²⁸ Vö. Keszeg 1999: 152.

²⁹ Vö. Györfy 2012: 116.

³⁰ Dégh Linda úgy fogalmazott, hogy a hiedelemmonda a „hiedelem stabil képzete körül oszcillál”. Idézi: Nagy 1988: 138. Ez az oka annak is, hogy a szakirodalom sokáig kerülte a hiedelemmonda fogalmát, a kutatók a hiedelemszöveg (például Bihari Anna), hiedelemtörténet (például Hoppál Mihály) terminusokat használták. Nagy 1988: 142.

³¹ Lásd Nagy 1988: 134–135.

Egy-egy esemény elbeszélései tehát nem rögzült narratívák, hanem (gyakran) *személyes változatok*, amelyek aztán újabb és újabb narratívák megalkotásának az alapjául szolgálhatnak. A csodanarratívák és a megkísértés történetek mindig aktuális alakot öltenek,³² a narratívák, az események felidézését kikényszerítő aktuális ok és igény szerint variálódnak, az igény a kutatói érdeklődéstől a téma véletlen előbukkanásáig bármi lehet, s ez azt is jelenti, hogy ugyanaz az elbeszélés/szöveg egyszerre több funkciót is betölthet, illetve különböző beszédhelyzetekben más-más jelentéssel bírhat.³³ Mindeme jellegzetességek alapján az ilyen elbeszéléseket Dégh Linda polifón narratíváknak nevezi. Ugyanaz a motívum más-más helyzetekben tűnhet fel, az egyes elbeszélésekben más-más formában jelenik meg, és szorosan kapcsolódik az adott közösség(ek) hiedelemvilágához, a hétköznapiok életteréhez, ami a motívumok újabb és újabb elbeszélésekben történő megjelenését eredményezi. A többszólamúság az egyéni viszonyulások sokféleségére (is) vonatkozik.³⁴ Pócs Éva megfigyelései szerint a csodanarratívák esetében, „az aktualizáló szituációból és beszédkontaktusból, a szöveg megkonstruálásának menetéből, az előadás mikéntjéből, az azt övező diskurzusból, hitvitából és tanúságtételekből állapíthatjuk meg, hogy egy adott esetben vallási tényről, hitt hiedelemről vagy »csak szövegről« van-e szó”.³⁵ A jelenség kapcsán tehát egyrészt folyamatról, másrészt jelenséggörőről beszélhetünk, ami a különféle műfajú folklórszövegek keletkezésében is tükröződik.

A csodák rendszerezése egy diszciplínán belül sem feltétlenül egységes, a csodajelenségek tipologizálása a vizsgálatok szempontjai szerint változó. Egyik lehetséges distinkció a csodák megnyilvánulási módja szerinti felosztás. Eszerint vannak 1. égi jelek („napsoda”; „rózsailat”, lelki élmény stb.); 2. égi (verbalizált) üzenetek (kinyilatkoztatás, prófécia, látomás stb.); 3. segítő csodák (gyógyulás, szerencsés megmenekülés stb.); 4. büntető csodák (az égi utasításokat figyelmen kívül hagyó személyekre mért „csapás”).³⁶ Akármilyen típusú, jellegű csodáról beszélünk, az események nyelvi eszközökkel, elbeszélések keretében nyernek megfogalmazást, így a csodatörténet (mint narratíva) az emberi közlés, beszéd egyik formája.³⁷ A csodatörténetekben visszatérő vagy állandó elemeket találunk, általában a felépítésük is kötött.³⁸ Előbb a körülmények, a szereplők majd a csodát előkészítő/indokoló állapot, végül a csodaesemény és annak hatása tárul fel. Ahogyan már szó volt róla, illetve az alábbiakban közreadott példákban érzékelhető lesz, a „hétköznapi csodák” általában az egyéni életben megtapasztalt rendkívüli események, imameghallgatások, gyógyulások, megszabadulások,

³² E jellemvonása miatt Leopold Schmidt osztrák folklorista úgy vélekedett, hogy „a mondának tartalma van, amelyet ki akar fejezni, formája nincs”. Idézi: Nagy 1988: 134.

³³ A folklorisztikai kutatásokban már foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy a hiedelemmondák, csodanarratívák funkciója és szerepe a narratívák elbeszélőinek és hallgatóinak pillanatnyi beállítottsága szerint (hogy tudni illik hittel, kételkedéssel vagy közömbösen viszonyulnak az elhangzó csodatörténethez) változik. Például Lauri Honko mondakutatásai, idézi: Pócs 2008: 282–283. Lásd még: Györfy 2012: 154. A hiedelemmonda részletes értelmezéséhez lásd: Dégh 1996: 33–46.

³⁴ Dégh 2001: 98–202.; Nagy 1988: 134.

³⁵ Pócs 2008: 284.

³⁶ Részletesebben: Györfy 2012: 154–165.

³⁷ Steiner et alii 1995: 12.

³⁸ Klaniczay 2004.

krízisek rendezése, különféle sikerek stb., amelyek elbeszélése – a történetmesélő személyiségétől és egyéb tényezőktől függően – akár kimerült csodatörténet keretében is megfogalmazást nyerhet, általában azonban egyszerű sztereotip mondatok, nyelvi klisék formájában rögzül. Néhány példa: *Erőst sokszor megsegített az Isten!; Ha Isten nem ügyelt lenne akkor meg, most nem lenne kivel beszélgezz!; El vótam esve gytítót, de neol az Isten még adott egy kicsi élőnapot!*³⁹ A csodák értelmezésekor lényeges figyelembe venni azt a helyi elgondolást, miszerint a csoda Isten „nyelve”, akaratát kifejező forma, eszköz, ami nem csak az egyéni megnyilatkozásokban nyer megfogalmazást, de a helyi nyelvjárás számos nyelvi kliséjében is tükröződik. Néhány példa: *az Isten kitakarja* [felfedi pl. a tolvaj személyét]; *Isten megmutitsa* [az igazságra fényt derít]; *Isten ereje kitetszik* [látható] stb. A sztereotip mondatok mögött az az elgondolás áll, hogy a csoda nem „pusztán” egy-egy probléma rendezése, baj megszüntetése stb., hanem (személyes) „istenélmény” is. Egy-egy *Isten megsegített!* klisé kibontása nem egy esetben kerek történetben ölt alakot, ahol a csodatörténet minden elemét megtaláljuk. Az alábbi történet – aminek fontos összetevője az ima, imameghallgatás – például az adatközlővel folytatott beszélgetés során elhangzott mondat (*Az Isten erőst megsegít!*) kifejtésére, példákkal való alátámasztására vonatkozó kutatói kérdésre került felszínre.

Hát, no, mondjam el, hogy vót (...). Csak un exemplu [egyetlen példa] (...). Tátám [apám] egyszer, jut eszembe, félre fogott [más nőhöz járt] vót (...) P. M.-val! Avval, (...) apósom, D., az Isten bocsássza a bűneit ott, ahol van – ő mondta, hogy ő is volt félre fogva M.-val. Mondom, ne, tátám es vót úgy egy esztendeig, nem többet. Mámám [anyám] akkor meg vót operálva, ki vót veve az epéje, s nem tudott járkálni, s mentünk esténként a misére. Tátám járt a dologra, s mik minden este mámámval a misére. Mondja mámámnak az egyik es, mondja a másik es, hogy ne az embered [férjed] így, ne az embered túl, jár M.-val csürkészni. Áll meg esténként, menen bé M.-hoz. No, mámám lement, megmondta a páternek, met egyebübe hová menjen? Tátámnak nem tudott mondani semmit, nem verte mámámat, de amikor megharagudt, akkor meg vót haraguva. S csak kicsoda, megmondja M.-nak, hogy mámám járt a paphoz! Elejét áll egy este mámámnak [anyám elé ment az utcán], hogy: Minek mondod a világnak így s így [miért panaszkodsz az embereknek], vagy minek mondod meg a papnak, mi, ha én elmentem P.-vel, akkor!? S mámám azt mondja, ha elménsz vele, akkor hogyne!? Vagy ha tátám bement oda, akkor hogyne! (...) Hiába mondod az ilyennek, mikor félre fogott, akkor hiába! (...) S no, akkor mámám úgy csinált (...), vett minket s félre vitt egy odájába [szobába], s ott nagy kép volt, cu sfánta Familie [Szentcsaláddal], s az olvasót [rózsafüzért] egy-egy kétszer-háromszor elmondtuk a napba. Az vót nekünk. S mondjam, ment egy hétig, két hétig ez az imádság (...). S akkor kétszer-háromszor mondtuk az olvasót s utoljára kértük, hogy tátámat térítse meg az Isten! Tudod-e hogy megtérítette? (...) Akkor úgy megtért, s csak az imádságon keresztül! (...) Az Istenen keresztül tátám megtért! Úgy megtért, hogy ma máig többet soha nem vót félre térve! Soha! Csak akkor (...). S mondom, hogy így van! Az Isten erőst megsegít! (39 éves nő)

³⁹ Azaz: 'Halálomon voltam, de nem haltam meg'. A példák sora a mezőgazdasági munkák, a jó termés stb. területéről származó mondások, illetve szövegpéldák hosszú sorával bővíthető.

A példában az események sorrendisége, a történetek ok-okozati összefüggése nem egészen következetes, a narratíva nem tekinthető klasszikus csodatörténetnek, ám a csoda fentiekben említett elemeinek mindegyikét megtaláljuk benne. A csodás esemény – a „hétköznapi csodák”-ra jellemző módon – imameghallgatás révén következett be. Az ilyen típusú, azaz a szentek közbenjárásához intézett imák révén végbement csodák a leggyakrabban elveszett majd megkerült tárgyakról, betegek (emberek, állatok) gyógyulásáról szólnak.⁴⁰ Vallásantropológiai szempontból a narratíva kulcsmondata a csodás események bekövetkeztéhez szükséges állapot megfogalmazása (*Hiába mondog az ilyenek, mikor félre fogott, akkor hiába!*), az tudniillik, hogy a probléma rendezésére emberi eszközök nem állnak rendelkezésre.

A MEGKÍSÉRTÉS, MINT A CSODA ELŐZMÉNYE

A következő példa a bevezetőben megfogalmazott problematikát hivatott szemléltetni, azt ugyanis, hogy a csoda és a megkísértés, vagy fordítva: a megkísértés és a csoda összeérhet, követheti egymást, folyamatot, sőt folyamatsort is alkothat. Ezekben a csodatípusokban illetve csodanarratívákban is megtaláljuk a csoda alapelemeit (körülmények, szereplők bemutatása, a csodát előkészítő/indokoló állapot jellemzése, a csodaesemény és annak hatása), amit azonban egy újabb jelenség egészít ki, és pedig a megkísértés. Az előbbi példához hasonlóan a következő narratíva sem az események pontos ok-okozati összefüggései szerint fogalmazza meg a történeteket, fogalmazhatunk úgy is, hogy a történetnek nincs rögzült (monda)alakja. Vélhetően azért sem, mert elbeszélése nem szórakoztató céllal történik, ahol fontos a történetek keretbe ágyazása, élvezhető, érthető, szórakoztató előadása, hanem tanító, oktató szándékkal nyer megfogalmazást, ahol a cél az (erkölcsi) üzenet közvetítése. Az azonban tisztán látható, hogy a csoda, illetve a csodához vezető folyamat fázisai a következők: (adott) egy bűnös életvitel/kiszolgáltatottság/függőség/betegség → amit figyelmeztető/büntető célú megkísértés/próbatétel követ → végül bekövetkezik a csoda (megtérés/gyógyulás) → ami új életet, megújulást eredményez. Érdekes, hogy a gyűjtések során megismert csodás esetek nagy része ilyen – megkísértéssel, próbatétellel bevezetett – csodákról szólnak, ami azt mutatja, hogy a „hétköznapi csodák” egyik jellegzetessége éppen az, hogy mindezeket ötvözi.

Reva is reva mentek a rosszak. S aztán addig imádkozott K., hogy a kép a falon mondani fogott nekije! Úgy hallottunk vót mi! Hogy történt? Beteg vót? Hát tudod-e, ő beteg vót, s mit tudom én, azt mondták vót, hogy ő is járt félre. De, mit tudom én?! Nekem az a C. R. mondta vót, hogy K. befutott vót hozzájuk, s felült a róla [kályha] tetejére, azt mondta: a rosszak kergetik. Aztán, azt mondta, hogy: Ne, ne hagyják, mert ne, jönnek revám, s ölnek meg! De, ki tudja, igaz lesz-e? A templomba is mondták, hogy elment gyónni K., s nem gyónt meg jól, s mikor visszatért onnan, akkor a rossz ott vót a szálába [folyóson] s vissza kellett menjen, még meggyónjon! És hogy volt a képpel? Hát, azt mondják, hogy ő erőst megtért, s sokat imádkozott! Minden nap

⁴⁰ Lásd Pócs 2008: 295.

ment a misére! Nem ment a dologra [munkába, itt: műszak] es hogy nem ment vóna a misére. Járt, úgy járt [úgy intézte dolgait], hogy menjen a misére, ha kellett is menjen a dologra! Megtért. S azt mondták, hogy a kép megszólalott. Hogy mondta az Isten, hogy fogjon dolognak, ne gondolkozzon! Azt mondják, hogy azután csinálta lenne azt a nagy házát! Hamarabb egy kicsi házuk vót! Gondolom, hogy az Isten mondta neki, hogy dolgozzon, ne gondoljon egyébübe! S aztán az Isten megsegítette, csinálta azt a nagy házat! Mert látod-e, hamarabb azt mondják, hogy rossz vót, nem is ment a misére! (70 éves nő)

Bár a csodatevő képek kérdése a népi vallásosság-kutatás önálló területe, a szakirodalomban itt is elsősorban a kegyhelyek szobrainál, képeinél⁴¹ történt csodás eseményekről szóló feljegyzésekről, csodanarratívákról olvashatunk elemzéseket.⁴² A fenti esetben ismertetett „megszólaló kép”-ről nem sikerült további részleteket megtudni, így nem tudható az sem, hogy kit ábrázolt a kép, volt-e esetleg (szem)tanúja az eseményeknek, illetve mi hangzott el és mi az, amit mindabból az érintett később megosztott másokkal stb. Ám a példa jól szemlélteti a bevezetésben említettek, hogy tudniillik a csoda több elemből is állhat, megelőzheti megkísértés, a következményei pedig új folyamatokat indítanak el. Bár a szentkép „megszólalása” nem természetes esemény, csodának az számít, hogy a történet hatására a „csodát megtapasztaló” egyén megváltozott, felhagyott korábbi – erkölcsi szempontból – bűnös életével. Tanulságos, hogy az idézett narratívában foglaltakkal majdnem azonos tartalmú megkísértés és megtérés történetet közöl Bosnyák Sándor a moldvai Lészpedről,⁴³ ahol a megkísértés oka és az események végkifejlete meglehetősen hasonló.

A példából körvonalazódik a megkísértések egyik sajátossága: a vallási értelemben vett megtérés, az életmódváltás. Tartalom alapján a megkísértés a csodához hasonlóan természetfeletti esemény, vallási élmény, a róla szóló narratíva pedig a helyi folklórhagyomány fontos része. A megkísértés bár a közösség számára is hordoz üzenetet és a csodához hasonlóan, a közösségi diskurzusban több funkciót is betölthet, gyakran az egyéni életút fontos, olykor meghatározó eseménye marad.

A megkísértések és megkísértés történetek részleteinek feltárása, a vizsgálat kérdéseinek a megfogalmazása attól függően változhat, hogy vallási, folklorisztikai vagy egyéb szempontok szerint közelítünk a jelenséghez.⁴⁴ Az idézett példa felveti azt az általános kérdést is, hogy vajon ki lehet a kísértő személy/lény (*rossz, rosszak*)? A katolikus teológia nagyon tágan határozza meg a kísértés jelenségét. Az egyház lelki értelemben kísértésnek tart mindent, ami az embert bűnre ingerli, és ez származhat a rosszra hajló emberi természetből, az emberektől és a gonosz lélektől egyaránt.⁴⁵ A tulajdonképpeni megkísértés a Bibliában a Sátánhoz kapcsolódik, a tanítás szerint „a Sátán kihasználja a hívők szorongattatott helyzetét, hogy bűnre vigye őket (...), hogy

⁴¹ Tehát nem az egyéni használatban lévő szentképekkel kapcsolatos esetek.

⁴² A témáról lásd Szilárdfy 2003.

⁴³ Bosnyák 1980: 90–91.

⁴⁴ Az események tartalmi, a szövegek formai hasonlósága ellenére a vizsgálatok akár ellentétes eredményekhez is vezethetnek, hiszen mások a szereplők, mások az előismeretek, és az előadói képességek is különböznek.

⁴⁵ Diós 2001: 864–867.

rávegye őket az Istentől [való] elpártolásra”.⁴⁶ Példáinkban, illetőleg a helyi hit szerint a rossz lény egyértelműen a (keresztény) ördög, ördögök, a kísértés célja itt is a bűnre vitel, a kínzás, az üldözés, ám az események későbbi alakulása azt mutatja, hogy a megkísértés valójában a bűnös élet következménye és egyben a csoda előzménye is. A megkísértésnek nemcsak oka, de célja is van, oka a bűnös élet, célja a megtérés. Az ördögi megkísértés szenvedést, ijedséget, félelmet okoz,⁴⁷ ám amennyiben – az isteni próbatételhez hasonlóan – az Istenhez való visszatérést/megtérést eredményezi, úgy a csoda szerves része, kiváltó oka, előzménye. Ismert mondás a faluközösségben: *Mikor meglássa az ördögöt, megtér* [itt: megjavul]!

Pócs Éva megfigyelései szerint a csodákhoz hasonlóan a kísértések esetében is „sokszor az olvasmányokból és prédikációkból is ismert példázatszerű történetek hatása érződik”,⁴⁸ azaz az ördög kísértéseit az egyéni élethelyzetekre alkalmazzák, azok saját erkölcsi tanulságként nyerne megfogalmazást. Mindez természetes is, hiszen a keresztény vallási szocializációban ezek a minták adottak, azaz, a kísértés, megkísértés hagyományköre az ismert. Mindazonáltal nehéz különbséget tenni a „tényleges” megkísértéseknek tartott esetek valamint az ember rosszra való hajlama következtében elkövetett cselekedetek között, azaz annak meghatározása, hogy egy-egy esemény valaminek vagy valakinek a hatására/nyomására következik be, vagy fordítva, egy-egy történés mögött az ember rosszra hajló természete vagy az embert rosszra serkentő szellemi lény tevékenysége rejlik.⁴⁹ Tipikus esetei ennek a kérdéskörnek az alkohol-problémák, a megromlott házasságok következtében kialakult krízisek, amelyek általában tartós agresszióhoz vezetnek s ezért, a helyi elképzelések szerint, az események mögött ördögi szándék, tevékenység, esetleg isteni próbatétel húzódik meg. Megjegyzendő, hogy az ördög működésére általában is a kísértés kifejezés használatos, akár milyen téren (alkoholizmus, hűtlenség, agresszió, imádkozás közbeni figyelmetlenség, „kergetés”, „ijesztgetés” stb.) működik, tevékenységét a kísérteni igével fejezik ki.

Sokat vert ingemet. Még eccer-eccer kellett lenne én es lehet hallgassak. De nem tudtam túrni. Meddig hallgassak? (...) Örökké azt hányta: a szájad miánt van rossz életünk. Én hallgassak, s ő igyon s verjen. Úgy kellett lenne. De butt belém az ördög, hogy nem tudtam hallgatni. Nyuvadtam meg [fuldokoltam], ha hallgattam. (65 éves nő)

Mikor belé bolondult, belé butt a rossz, akkor nem vót mit csinálni. Fogott félre. Járt asszonyázni. (...) S ingemet vert. Csudája vót revám [Bosszút érzett irántam]. Az asszonyok heregtek, úgy kacagtak rittam. De az Isten nem aluszik. (53 éves nő)

A példák nem szigorú értelemben vett megkísértések, és nem tekinthetők ördögi megszállottságnak sem. Ami miatt mégis ehhez a jelenségkörhöz kapcsolhatók, az a

⁴⁶ Diós 2001: 864–867.

⁴⁷ Az ördög kísértéseiről recens gyimesi példák lásd Pócs 2008: 314–319.

⁴⁸ Pócs 2008: 317.

⁴⁹ Az általam vizsgált vallási közösségben is érvényes mindaz, amit a gyimesiek vallásossága kapcsán Pócs Éva megfogalmazott, hogy: „az ördög csábításai részegeskedésre, káromkodásra, a misék, imák, vagy a bőjtölés hanyagolására az egész életet végigkísérik. Az ebbe vetett hit a mindennapi vallásosság része valószínűleg a közösség túlnyomó többségénél.” Pócs 2008: 316.

történetek folytatásában válik világossá, azaz a történések következményei miatt. A beszélgetések során kiderült, hogy az agresszív illetve a házassági hűséget megszegő férfiak életében idővel váratlan, radikális változás következett be. Az első esetben a történések „isteni ítélettel” végződtek, a második eset csodával zárult. A feleségét hosszú évtizedeken át bántalmazó férj ágyának esett, felesége ápolására szorult: *Kezemre esett. Hogy én kellett még az ételt es a szájába tegyem. Mindcsak nekem vót nehez, de bár nem vert. Immá nem vót mivel. A kezeit nem tudta mozgatni!* (80 éves nő). A második esetben, a hűtlen férj – a feleség elmondása szerint – a család kitartó imádkozásai hatására – visszatért hozzá, (ez a visszatérés a csoda), ám nem sokkal később súlyosan megbetegedett és életét veszítette. Az érintettek sem a betegséget, sem a halált nem nevezték Isten büntetésének, a történeteket elsősorban a bűnben részes nők számára tartották üzenetértékűnek. Ezt tükrözi az alábbi – nem egyedi – eset, illetve vélekedés is:

*Részezes vót! Három esztendeje, hogy meghalt! Jött haza s úgy verte mámámat [anyámat]! 14 gyermeket csinált mámának, ikrei vótak, háromszor! De nem élünk csak hat, többik mind meghaltak. Négy leány s két fiú, többik mind meghaltak. (...) Mind meghaltak, nem es ismertem! Hogy vette el az asztalt [az asztalt szétdobálta], – met vótak asszonyai, a faluba, itt – vette el az asztalt, az útba vette el [utcára dobálta], úgy durrogtak a tányérok! Kellett menjünk, szedjük össze, hogy reggel ne lássák az emberek. Verte mámámat, csúfolódott. Három esztendeig ült az ágyba, meg vót rothadva, tudod-e, amikor leveszed a csórikot [bőrt] a disznóról s aztán van az a véres hús, olyan vót! Hogy a likakba bément egy tojás. A hátába. S úgy ügyeltük! Minden nap megfürösztöttük! A leányok, mert a kölykek nem értekeztek [a férfiak nem értek rá]! S mit csinálj? Sajnáltuk! El kell felejtsd a rosszat! A rosszat, amelyiket csinálta (...) Az asszonyok a bűnösek, mert, aki nem fogadja, ahhoz nem mennek! Azok a bűnösek! Azt mondtam: felakasztanám a nyelvétől!*⁵⁰ (68 éves nő)

Úgy tűnik, a helyiek értelmezése szerint az isteni ítélet és a megkísértés is csoda lehet, természetfeletti élmény, tapasztalat, ami rendkívüli változásokat idéz elő az egyén életében („megmenekülés”, „megszabadulás” valamitől, pl. az alkoholfogyasztásról, a dohányzásról való azonnali és végleges leszokás stb.).

A megkísértésről szóló történetekre a szövegfolklorisztika nem igazán figyelt fel,⁵¹ a gyűjteményekben elszórta előforduló kevés folklórszöveg elemzésére nem került sor, az ilyen típusú narratívák helye tehát még nincs kijelölve az elbeszélő műfajok struktúrájában. A szakirodalomban a megkísértésről szóló elbeszélésekkel elsősorban a visszajáró halottakkal kapcsolatos kísértettörténetekben, mondákban találkozha-

⁵⁰ Kiemelés: I. L.

⁵¹ Magára a jelenségre (természetfeletti élmény, kísértettel való találkozás stb.) évtizedekkel ezelőtt felhívták a figyelmet. Vö. Nagy 1988: 145.

tunk,⁵² bár a kísértetmondák csak a kísértetjárásról szóló elbeszéléseket ölelik fel.⁵³ A Bosnyák-féle gyűjtemény kísértettörténetei például tipikus memorátok, saját tapasztalatot vagy másokkal megesett élménytörténeteket fogalmaznak meg, a (meg)kísértő („tisztátalan”, „rossz”) pedig nem azonos a (keresztény) ördöggel.⁵⁴

A tanulmányban idézett megkísértés narratívák abból a szempontból mondáknak tekinthetők, hogy az elbeszélők a történetet „igaz”-nak tartják (fabula credibilis),⁵⁵ és funkciójukat tekintve is mondák, hiszen (általában) hatással vannak a befogadóra, tanítást, tanácsot fogalmaznak meg.⁵⁶ A megkísértés- és a csodatörténetek szereplői azonban különböznek a hiedelemmondák (fiktív vagy hajdanvolt) szereplőitől, lévén, hogy a „megkísértő”, a természetfeletti lény általában az Isten, esetleg az (alakját változtató) ördög, a megkísértett személy pedig ismert, a közösség élő vagy egykor volt tagja, néhány itt ismertetett eset pedig magával az adatközlővel esett meg. Ugyanakkor sok olyan eset is ismert, ahol a megkísértést nem természetfeletti lény „viszi végbe”, hanem a tárgyi világ, a természeti jelenségek váratlan, nem szokványos „viselkedése” nyomán következik be. Tipikus példái ennek a szentelmények használata révén „tapasztalt” csodák, elbeszélések, de ide sorolhatóak az emberek között, emberi szinten zajló megkísértések is, ahol a kísértő maga az ember, aki próbára teszi, provokálja a másik embert. Ahogy korábban szó volt róla, a katolikus teológia különbséget tesz a „megpróbáltatás” és a bűnre vitel között, ez utóbbit „a Sátán, az embertársak és az emberben lakozó rosszra való hajlam művé”-nek tekinti.⁵⁷ Ez a jelenség figyelhető meg a következő példában is, ahol első körben embertől származó megpróbáltatásról, bűnre csábításáról értesülünk, amit annak sikeres leküzdése követ, az események együttese pedig – az elbeszélő szerint: csodatörténet.

Jöttem a B.-ről, s egy ember, éfjúcaska ember felszökött a szekerebbe! (...). S mondom, hogy ez a kölyök felszökött s azt mondja: Néni! Erőst sokszor akartam én kendet...! Kendet szerettem, amióta éfjű vagyok [fiatal korom óta]! Abba az időbe, csak éreztem, hogy bekoppant ide a fejembe valami, mint egy pujszem [kukoricaszem]! Hogy adta az Isten a szót nekem a fejembe! Azt mondja: Elmennék ott elé egy nap kendhez! Mondom, édes kicsikém, nem akarok senkit elnenorocsilni [tönkre tenni, itt: megbetegíteni]! Mit adott nekem az Isten a fejembe, hogy szaladjak el, fără urătură, fără bătaie [megússzam gyűlölködés és verés nélkül]. S azt mondja: Minek néni? Mondom azért, mert én be vagyok telve, s nem akarok elnenorocsilni senkit!⁵⁸ Ne, az Isten – most es érzem, mintha ott lenne az a pujszem – úgy adta be az Isten azt az észet a fejembe! Mon-

⁵² A magyar népi hitvilágban a kísértet a meghaltak lelke, akik valamilyen bűnük miatt vezekelnek, nem jutnak célba, visszajárnak az élők közé. Pócs – Nagy 1987: 207. Pócs Éva a kísérteteket (az elkárhozott lelkeket), továbbá a „rosszakat” és a „tisztátalanokat” az ördög és a nem keresztény démonikus lények közötti átmeneti kategóriába sorolja. Pócs 2012: 37, 124. Keszeg Vilmos az ördögöt, a tisztátalant, a kísértetet összetett vallási fogalmaknak nevezi. Keszeg 1999: 90–93.

⁵³ Lásd Bihari 1980.; Dömötör 1979a; Pócs – Nagy 1987: 207–208.

⁵⁴ Bosnyák 1980: 88–96.

⁵⁵ A hiedelemmonda alapja az „élő hiedelem”, az elbeszélők a történetek epikus megformálásra alkalmas mozzanatait alakítják kerek elbeszéléssé. Dömötör 1979a: 544–545.

⁵⁶ Voigt 1992: 516.

⁵⁷ Diós 2001: 864–867.

⁵⁸ Tudni illik fertőző női betegségeket hordoz.

dom, még meg es ver! S akkor én azt kiszóltam, s többet soha nem mondott semmit! (...) Úgy akarta az Isten, hogy én ne legyek gamat [itt: bűnös] az Isten előtt, me ha én elmaradtam [özvegyeségre jutottam], az Isten előtt nem akarom, hogy senki kacagjon! Minek kacagjon valaki, mikor én azt a sok gyermeket,⁵⁹ Isten tudja hogy, felneveltük, s magamra hagyott az Isten... (80 éves nő)

A megkísértés és a megszabadulás (csoda) itt is követi egymást. Az elbeszélő több ízben hangsúlyozta, hogy Istentől eredezteti azt a gondolatot („szót”), amivel sikeresen megvédte magát. A narratíva, mint szöveg, műfaji szempontból igaztörténet, élménytörténet, csoda- és megkísértés-történet egyaránt lehet. Valláséleti szempontból pedig emberi, embertől származó próbatételnek, de isteni próbatételnek is tekinthető, lévén, hogy az egyház tanítása szerint utóbbi célja rendszerint az emberi hűség „megtisztítása”,⁶⁰ és ez a tan a helyiek körében is ismert.

ÖSSZEGZÉS

Bár a csoda- és megkísértés-narratívák mind folklorisztikai mind pedig vallásantropológiai szempontból meglehetősen összetett jelenséget alkotnak, a téma kapcsán voltaképpen – nagy általánosságban – a természetfeletti jó és rossz megnyilvánulásának egy-egy formájáról beszélhetünk. A vizsgált vallási környezetben mindkét jelenség természetfeletti üzenetnek, kommunikációnak számít, mely során az istenség és/vagy az ördög személyesen beavatkozik, valami rendkívülit visz véghez az ember hétköznapi életében. Noha egy-egy konkrét eset elemzése szempontjából a csodák környezete – hogy tudni illik kegyhelyen, vagy otthoni, hétköznapi környezetben végbement csodáról van-e szó – és kontextusa lényeges szempont, általánosnak mutatkozik, hogy minden csodatörténet valamilyen bajjal, szerencsétlenséggel kapcsolatos, amelyet a csodatevő, az isteni hatalom kedvezően elrendez. Az elemzésben a csoda járulékos elemeit (bűn, függőség, megkísértés stb.) kívántam kiemelni, hiszen ezek ismerete nélkül maga a (hétköznapi) csoda válik értelmezhetetlenné, illetőleg „egyszerű”, kissé általános s éppen ezért „üres” természetfeletti eseménnyé. Az itt ismertetett példák alapján úgy tűnik, az ún. „hétköznapi csodák” esetében a csodák és a megkísértések gyakran egyazon esemény szakaszai, s bár a csúcs, a középpont a csodaesemény, annak megértése és értelmezése csak az előzmények és a következmények figyelembevételével célravezető.⁶¹

A szerény kutatási előzményekhez kapcsolódva és azokat megerősítve úgy tűnik, a csodák és a megkísértések valamint az azokat megfogalmazó narratívák kontextuális vizsgálata esetén „nem perdöntőek az elbeszélések egymásba könnyen átcsúszó műfaji kategóriái”,⁶² a szöveg hagyomány sajátossága a változékony szerkezet, eltérő szervezetségű szövegek élnek egymás mellett,⁶³ mindez pedig arra utal, hogy a narratív anyag

⁵⁹ Az özvegyasszony 12 gyermeket szült és nevelt fel férjével.

⁶⁰ A Bibliában a baj, a betegség „típusos” eszköze az isteni próbatételnek. Diós 2001: 864–867.

⁶¹ Ennek szükségességét már az 1970-es években megfogalmazták a kutatók. Nagy 1988: 145.

⁶² Pócs 2008: 284.

⁶³ Nagy 1988: 135.

nem áll organikus kapcsolatban „a mondagyűjtemények, legendagyűjtemények kutatói rendszereivel”,⁶⁴ azok műfajstruktúrájával. Ennek a kérdésnek az önálló s még inkább további vizsgálata érdekes tanulságokkal szolgálna, hiszen éppen a fentiek mutatnak rá arra, hogy a folklór klasszikus műfajai mellett a közösségek (szóbeli) kultúrájában, az egyes műfajok határán álló, vagy új műfaji kategóriát alkotó elbeszélésformák sokasága van jelen, amely elbeszélések adott esetben – például az általam vizsgált közösség gyakorlatában – a mondalakot öltött, rögzített, rendszerezett és közreadott folklórszövegeknél lényegesen fontosabb szerepet töltenek be az egyéni és a közösségi életben.

A műfajiság meghatározásával kísérletező elemzéseket nehezíti, hogy a „mondai műfajsajátosságok egyik legfontosabb megnyilvánulása a több, esetenként egymás mellett élő formában való megjelenés (ugyanaz a tartalom egyszer fabulát formában, letisztult, kevésbé variálódó szöveggént, máskor egyéni színezettségű élménytörténetként, (...) más alkalommal csak közlésként jelenik meg”.⁶⁵ Példáink jól tükrözik végül azt is, hogy a memorat ezekben a narratívákban is fontos elem, az ilyen típusú elbeszélésekben hétköznapi élethelyzetek tárulnak fel, amelyekben „a természetfeletti hagyomány aktualizálódik, és megkezdí közvetlen befolyását az emberek viselkedésére”.⁶⁶ Mind a csodaesemények, mind pedig a megkísértés történetek elbeszélésében különféle folklórműfajok sajátosságai, különböző történetípusok és motívumok jellegzetességei épülnek be.⁶⁷ A kontextuális vizsgálat nem csak a szövegfolklorisztikai vizsgálatokban, de még inkább a vallásantológiai kérdések tanulmányozása esetén válik megkerülhetetlenné, ahol a (tétéles) vallás és a hiedelemvilág jelenségei és azok szöveges reprezentációi közötti átfedésekkel kell majd számolni.

Folklorisztikai szempontból mind a csodatörténetek, mind pedig a megkísértés narratívák memorátoknak tekinthetők, hiszen mindkét jelenség esetében az elbeszélők saját vagy mással megélt, természetfeletti kapcsolatos élményeiket fogalmazták meg.⁶⁸ A történetek általában egyéni élményként maradnak fenn, az egyéni életút és természetesen a vallásos hitélet fontos fordulatai lesznek, ám a személyes élmény „költői formát”, mondalakot ritkán ölt, azaz a személyes csodák narratíváinak a folklorizálódása nem törvényszerű,⁶⁹ ami azonban nem jelenti azt, hogy – idővel, a közösségi diskurzusban – nem válnak majd kollektív történetekké, üzenetté stb.⁷⁰ Ebből is adódik, hogy a történetekkel kapcsolatos vélekedések az idők folyamán folyamatosan változnak,⁷¹ és a narratív hagyományt jellemző (műfaji) sokszínűségben is tükröződik.

⁶⁴ Pócs 2008: 284.

⁶⁵ Nagy 1988: 134.

⁶⁶ Nagy 1988: 141.

⁶⁷ Vö. Frauhammer 2013: 99.

⁶⁸ Dömötör 1979b: 5. A kísértetekről szóló hiedelemmondák általában memorátok. Pócs – Nagy 1987: 207.

⁶⁹ Vö. Dömötör 1980: 558.

⁷⁰ Nagy Ilona szerint egy elbeszélés akkor nevezhető hiedelemmondának, „ha az már eltávolodott az eredeti élménytől, de összhangban van egy vidék memorát- és hiedelemanyagával”. Nagy 1988: 141.

⁷¹ Vö. Keszeg 1999: 142.

Irodalom

AMMERMAN, Nancy Tatom

2007 *Everyday Religion: Observing Modern Religious Lives*. US: Oxford University Press.

BARNA Gábor

2002 „Mária megsegített” fogadalmi tárgyak Máriaradnán I. Szeged: Néprajzi Tanszék.

2004 „Mária megsegített”. Imameghallgatások és csodás gyógyulások kegyhelyeken. A máriaradnai fogadalmi tárgyak kutatásának néhány tanulsága. In Pócs Éva (szerk.): Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásetnológiai fogalmak tudományos megközelítésben. 80–93. Budapest: Balassi Kiadó.

BIHARI Anna

1980 *Magyar hiedelemmonda katalógus*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport.

BLANÁR Mihály

1982 *Szent Pió atya, a titokzatos karizmatikus*. Esztergom: Testvéri Szolgálat Alapítvány.

BOSNYÁK Sándor

1980 *A moldvai magyarok hitvilága*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport. /Folklór archívum 12./

DÉGH Linda

1996 What Is A Belief Legend? *Folklore* 107. 33–46.

2001 *Legend and Belief. Dialectics of a Folklore Genre*. Bloomington-Indianapolis: Indiana University Press.

DIÓS István

2001 Kisértés. Kisértethit. In Diós István (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon* VI. 864–867. Budapest: Szent István Társulat.

DÖMÖTÖR Tekla

1979a Hiedelemmonda. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 2. 544–545. Budapest: Akadémiai Kiadó.

1979b Fabulat. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 2. 5. Budapest: Akadémiai Kiadó.

1980 Memorat. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 3. 558. Budapest: Akadémiai Kiadó.

FRAUHAMMER Krisztina

2010 Modern mirákulumok, csodafeljegyzések a máriapócsi kegyhely látogatási könyvében. In Bali János – Báti Anikó – Kiss Réka (szerk.): *Inde Aurum – Inde Vinum – Inde Salutem*. Paládi-Kovács Attila 70. születésnapjára. 169–179. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet – ELTE BTK Tárgyi Néprajzi Tanszék.

2013 A megmagyarázható és a megmagyarázhatatlan kettőssége. Csodanarratívák Máriapócon. In Pilipkó Erzsébet (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 8. 92–103. Veszprém: Laczkó Dezső Múzeum.

GAGYI József

2015 *Hiedelemzövegek Székelyföldről*. Dyekiss Virág (szerk.). Pécs: PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék.

GÁL Ferenc

1996 Csoda. *Magyar Katolikus Lexikon* II. 468–472. Budapest: Szent István Társulat.

- 1998 Gondviselés. In *Magyar Katolikus Lexikon* IV. 136–138. Budapest: Szent István Társulat.
- GYÖRFY Eszter
- 2009 „Ezért történtek itt csodák”. Csodatörténetek szerepe egy új kegyhely legitimációs folyamataiban. In Vargyas Gábor (szerk.): *Átjárók. A magyar néprajztól az európai etnológiáig és a kulturális antropológiáig*. 351–396. Budapest – Pécs: L’Harmattan, PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék.
- 2012 Csodák és csodatörténetek a szőkefalvi kegyhelyen. In Pócs Éva (szerk.): *Szent helyek, ünnepek, szent szövegek*. 75–229. Budapest–Pécs: L’Harmattan – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék.
- HALÁSZ Péter
- 2005 *A moldvai csángó magyarok hiedelmei*. Budapest: General Press.
- HALL, David D. (ed.)
- 1997 *Lived Religion in America: Toward a History of Practice*. Princeton: Princeton University Press.
- KESZEG Vilmos
- 1999 *Mezőségi hiedelmek*. Marosvásárhely: Mentor Kiadó.
- 2015 Beszédmódok egy közúti balesetről szóló diskurzusban. In Smid Bernadett (szerk.): *Minden dolog folytatása. Tanulmányok Deáky Zita 60. születésnapjára*. 577–600. Budapest: ELTE BTK Néprajzi Intézet.
- KLANICZAY Gábor
- 2004 A csoda struktúrája. In Pócs Éva (szerk.): *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásantropológiai fogalmak tudományos megközelítésben*. 67–79. Budapest: Balassi Kiadó.
- KOLODIEJCHUK, Brian (szerk.)
- 2008 *Teréz Anya. Jöjj, légy világosságom!* „Kalkutta Szentjének” személyes írásai. Budapest: Vigilia.
- KÓKA Rozália (közread.)
- 2006 *„Bételem Isten akaratját...” A lézpedi szent leány látomásai*. Budapest – Pécs: L’Harmattan – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék.
- McGUIRE, Meredith B.
- 2008 *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*. Oxford: Oxford University Press.
- LOVÁSZ Irén
- 2011 *Szagrális kommunikáció*. Budapest: L’Harmattan.
- MOHAY Tamás
- 2015 *„Istennek kincses tárháza...” P. Losteiner Leonárd ferences kézírata Szűz Mária csiksomlyói kegyesobráról*. Budapest: Szent István Társulat.
- NAGY Ilona
- 1988 Hiedelemmonda. In Vargyas Lajos (szerk.): *Népköltészet. Magyar Néprajz* V. 138–146. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- ORSI, Robert
- 1997 Everyday Miracles: The Study of Lived Religion. In David D. Hall (ed.): *Lived religion in America. Toward a History of Practice*. 3–21. Princeton – New Jersey: Princeton University Press.

POZSONY Ferenc

- 1997 Látomások a moldvai csángó falvakban. In Pozsony Ferenc (szerk.): *Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról*. 248–258. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság. /A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5./

PÓCS Éva

- 2008 „Rajtunk is történt nagy csoda”. Beszélgetések és elbeszélések a természetfeletről. In Pócs Éva: „*Vannak csodák, csak észre kell venni*”. *Hegyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben*. 279–351. Budapest – Pécs: L’Harmattan – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék.

- 2012 *Hiedelemszövegek*. Budapest: Balassi Kiadó.

PÓCS Éva – NAGY Ilona

- 1987 Kisértet. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 3. 207–208. Budapest: Akadémiai Kiadó.

SIGAL, Pierre-André

- 1989 *Isten vándorai. Középkori zarándoklatok és zarándokok*. Budapest: Gondolat Kiadó.

STEINER, Anton – WEYMANN, Volker et alii

- 1995 *Csodák*. III. rész. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar.

SZACSVAY Éva

- 2008 Ördög. In Kőszeghy Péter (főszerk.): *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* VIII. 433–437. Budapest: Balassi Kiadó.

SZILÁRDFY Zoltán

- 2003 *Ikonográfia – kultusztörténet. Képes tanulmányok*. Budapest: Balassi Kiadó.

TÁNCZOS Vilmos

- 2015 Egy moldvai csángó férfi vallásos világméretű öt regisztere és a szakrális kommunikáció lehetőségei. In Pócs Éva (szerk.): *Test, lélek, szellemek és természetfeletti kommunikáció. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. 580–611. Budapest: Balassi Kiadó.

TÜSKÉS Gábor

- 1993 *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

VOIGT Vilmos

- 1992 Monda. In Király István (főszerk.): *Világirodalmi Lexikon* VIII. 515–518. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Iancu Laura

MTA BTK Néprajztudományi Intézet, PhD

e-mail: iancu.laura@gmail.com

telefon: 0620 4322 885

Laura Iancu

Everyday miracles, temptations and connections

The author investigates miracle, or, more precisely, everyday miracle and its relation to temptation. The analysis combines the approaches of anthropology of religion and folkloristics. The data and the cases presented in the article are from a fieldwork conducted in a Roman Catholic community in Moldavia, Romania.

Although a generic definition and classification of narratives about miracles and temptations has already been performed, defining such narratives of miracles and temptations that can be experienced in minor affairs of everyday life raises a number of questions. Since these miracles and temptations are individual experiences and are closely related to the religiosity of the individual, they are worded in the form of personal experience narratives, therefore they are usually not published in folklore collections of miracle and ghost stories.

A feature of everyday miracle is social embeddedness and religious complexity. From the cases that the author presents to illustrate a wider context of miracles it seems that miracles and temptations are often interrelated, thus creating complex processes. The investigation of narratives that merge both phenomena raises a number of problems. The third level of interpretation is related to the faith of the community, and the local ideas on miracles and temptations. According to this, both phenomena are the personal intervention of the supernatural powers as the manifestation of their will in the lives of the individuals.